

Sport és globalizáció

A „modern” sportok a XIX. századi Európában, nevezetesen a viktoriánus Angliában születtek meg, midőn kodifikálták és egységesítették néhány hagyományos játék szabályait, és megszülettek az első sportegyesületek. A valódi fellendülésre azonban egészen a harmincas évekig, vagy egyenesen a második világháború végéig kellett várni. Addig az efféle szórakoztató tevékenységeket amatőrök, mindenekelőtt a kozmopolita elithez tartozók művelték szabadidejükben; a sport csak később hódította meg a többi társadalmi osztályt is. A sport demokratizálódott, és néhány sportág pár évezed alatt az egész világra kiterjedő, valódi tömegjelenséggé vált. A gyors tömegesedést kiegészítette a professzionalizálódás, amely három tendenciának köszönhetette létét (Duterme, 2006; Andreff, 2008; Bourg et Gouquet, 2012).

Mindenekelőtt a társadalmi küzdelmek sikereire kell utalnunk, amelyek növelték a vásárlóerőt, és elvezettek a fizetett szabadság intézményének általánossá válásához [...] Másrésztől, csökkentek a fizikai távolságok is a közlekedési eszközök modernizációja és demokratizálódása nyomán, megkönnyítve a sportolók, a csapatok és szurkolók utazását. Végül, a virtuális kommunikációs eszközök látványos fejlődése, először a televízió fellendülése, később az új információs technológiáké, megteremtette a lehetőségét annak, hogy több milliárd ember a Föld minden pontján élőben kövesse ugyanazt a sporteseményt, és lelkesedjen azoknak a sportolóknak a hőstettei és teljesítménye iránt, akiket erre az alkalomra „korunk reklámjának szendvicsembereivé” változtatnak át (Vigarello, 2002).

A sporttevékenységek, a tömegeket elérő közvetítésekkel, immár nem korlátozódnak beavatottakra és a sportot művelőkre. „Napjainkban a távolság már nem akadály, [a sport] jelen van a világ végén is, sőt, valójában annál inkább jelen van, minél kevésbé sportolnak maguk az emberek [...] A stadionokba zárt emberekhez ma már hozzáadódik a tévénezők hatalmas, diffúz tömege, amely a kanapén ülve lelkesedik, és mintegy meghatalmazottak útján győzedelmeskedik”. (Sur, 2010) A nagy sportesemények valódi globális show-műsorokká alakulnak át, amelyek nézőszáma az egeket ostromolja: a 2012-es londoni olimpiát 3,6 milliárd, a dél-afrikai futball világbajnokságot 2010-ben 3,2 milliárd, a 2014-es szocsi téli olimpiai játékokat 3 milliárd, a *Tour de France*-t minden évben egy milliárd, az UEFA-kupát, a *Super Bowl*-t vagy a

nemzetközi krikettversenyeket több száz millió néző kísérte/kíséri figyelemmel.

A demográfiai növekedéssel párhuzamosan, a jövőben ezek a számok minden bizonnyal tovább fognak nőni, soha nem látott dimenziót adva ezzel az eseményeknek, amelyeket a lehető legszélesebb körben követnek figyelemmel és kommentálnak, s amelyek így valódi globális látványossággá válnak. Ilyen körülmények között, könnyen megérthetjük, hogy a legmagasabb színvonalú sport a nemzetközi kapcsolatok egyik fontos összetevője lett, s hogy a nagy sportversenyekre lassan úgy tekintünk, mint „az államok közötti új – pacifikált és szabályok közé szorított – összeütközési terepre.” (Boniface, 2014)

Egy nagyon jövedelmező iparág

Jóllehet a nagy versenyek a politikai és geostratégiai erőviszonyok kivételének egyik legfontosabb területeként tűnnek fel, a sport mára különlegesen jövedelmező iparággá is vált azáltal, hogy globális látványossággá, az egész világra kiterjedő tömegfogyasztás kulturájává és tárgyává alakult át. A szakértők úgy becsülik, hogy a sportpiac – beleértve valamennyi járulékos aktivitást (sportszerek, kiegészítők gyártása és árusítása, jegyértékesítés, szponzori pénzek, közvetítési és kereskedelmi jogok, képzés, sportsajtó, állami beruházások, a sportolók bére stb.) – a nemzetközi kereskedelem három százalékát teszi ki, üzleti értéke hozzávetőlegesen 650 milliárd euró, növekedési üteme pedig évi négy-öt százalékra tehető, azaz felülmúlja a világgazdaság növekedési ütemét, amely évek óta három százalék körül stagnál (Bourg et Gouquet, 2012).

A három évtizede folyamatosan növekvő jogdíjak, amelyek a sportesemények tulajdonosait illetik, mára csúcspontot értek el: 2,1 milliárd eurót tettek ki a 2010-es dél-afrikai futball-világbajnokság esetében, míg a japán–koreai világbajnokság alatt, 2002-ben ez az összeg még csak 830 millió euró volt, az 1986-os mexikói világbajnokság idején pedig mindösszesen 30,5 millió. Ez több mint hatezer százalékos növekedést jelent. Az olimpiák esetében a számok így festenek: 2,6 milliárd euró a 2010-es vancouveri téli és a 2012-es londoni nyári olimpia, 860 millió euró a 2002-es Salt Lake City-i és a 2004-es athéni olimpia esetében (Bourg, 2010). A sportipar fejlesztéseinek növekedésével, az üzleti számok megállíthatatlan bővülésével, az élsportolók bérének szédítő megugrásával, az átigazolási díjak mértéktelen növekedésével párhuzamosan a tulajdonosi jogok értéke jól mutatja azt a gazdasági jelentőséget, amit a sport és annak látvánnyá való átalakulása napjainkban betölt.

E jogok kiemelkedő hasznot hajtanak tulajdonosaiknak, különösen abban az esetben, ha a tulajdonosok monopolhelyzetben vannak

(mint a FIFA vagy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság), de ezek a sportesemények elsőrendű kirakattá is válnak néhány olyan nagy vállalat számára, mint a sportszergyártó cégek (Adidas, Nike, Puma stb.) vagy más szektorokból érkező multinacionális vállalatok (Coca-Cola, Visa, Canon, Fuji, Phillip Morris stb.). Némely sportesemény sztatoszferikus nézőszámai, a „tévénézők fogékonysága”, „a sport univerzális nyelve”, a lehetőség új piacokra való betörésre, vagy hogy új fogyasztási szokásokat alakítsanak ki ott, ahol azok még kevésbé meggyökeresettek, illetve a „dinamikus, népszerű és pozitív imázs kialakításának igénye” – mindez elegendő ahhoz, hogy magyarázatul szolgáljon az egetverő összegre, amiket e cégek a sportmarketingbe ölnek, s persze ilyen mértékű befektetés után a megtérülés területén sem várnak kevesebbet (Bourg 2010)¹.

Természetesen nem a multinacionális cégek az egyedüli gazdasági szereplők, amelyek elárasztották a stadionokat. Médiamogulok (mint Murdoch, Berlusconi, Kirch stb.), sajtótulajdonosok, dúsgazdag üzletemberek, a pénzügyi szektor oligarchái és operátorai is befektetnek a sportba, és többek között a kezükbe kaparintottak számos futballklubot is. Ezek a nagy szövetségekkel és a számtalan közvetítő testülettel, amelyek a sport gazdasági része körül keringenek (oktatási intézmények, sportsajtó, orvosok, gyógyszerészek, kutatóközpontok, reklámszakemberek, kommunikációs ügynökök, tanácsadó csoportok stb.), s amelyek szintén hasznot húznak a versenyeket övező össznépi lelkesedésből, mára önálló gazdasági szektort alkotnak, amely olyan „összetett, nemzetközi, hierarchizált, mozgásban lévő közeg, ahol maguk a sportolók csupán elenyésző kisebbséget alkotnak” (Sur, 2010).

A sport vallásos tisztelt és a teljesítmény kultuszát a saját hasznára propagáló magánérdekeknek ez az összejátszása természetesen felgyorsította a sport áruvá válásnak folyamatát, és kiforgatta természetükből az olimpiai értékeket éppúgy, mint a sport érdekmentes szellemiségét. Ahogy Jean-François Bourg és Jean-Jacques Gouguet megjegyzi:

a XXI. század elején, a látványossággá vált élsport szerveződése a globális piaci értékek körüli eddig nem látott karakterjegyeket ölt magára a pénzügyi kockázatokon, a földrajzi eloszláson, illetve a magán- és közszereplők által a gyakorlatba átültetett stratégiákon keresztül. Hogyan is lehetne hát meglepő, hogy a sportgazdaság képek, termékek, tökéek és egyfajta fogyasztási modell egymástól elválaszthatatlan összállását jelenti, amely kiterjed mind az öt kontinensre? [...] A sportiparba befektető cégek profitvárosok alapjaiban kérdőjelezi meg a sport etikáját, a szabályok tekintetében éppúgy, mint szubjektíve, vagyis azon értékek szempontjából, amelyeket neki tulajdonítunk. (Bourg–Gouguet, 2012)

Ez a sport–ipar– reklám–média-komplexum (a sportbiznisz) a neoliberais globalizáció változásain keresztül arra tör, hogy a sportot tisztán az üzleti logika mentén változtassa át. „A már sokkal inkább foglalkozássá, vállalkozássá, mintsem a sportolók és a csapatok közti fizikai és szellemi versengéssé váló” (Sur, 2010) sportra, mindenféle nemzetközi szabályozás hiányában, a globális piac lépésről lépésre kényszeríti rá megosztó dinamikáját és a maffiaszerű kilengéseit.

A sportbiznisz mint a globalizáció terméke és tükré

Mint számos elemző és a sport fejlődését kritikus szemmel néző megfigyelő aláhúzza, a sport és a liberális globalizáció egymással szoros kapcsolatban, szimbiózisban áll. Kölcsönösen támogatják egymást: a sport egyfajta ideológiai és kulturális legitimációt nyújt a globális világgazdaság versenyelvének, a globalizáció pedig elősegíti a sport fejlődését, elterjedését és értékesítését. Ugyanabba a dinamikába illeszkednek, és ugyanazt a közös történetet mondják el. Különös-képpen ez a helyzet a legnépszerűbb sport, a labdarúgás esetében, amelyről Antoine Dumini és François Ruffin így írnak:

Mi történhetett vajon? A játék még mindig ugyanaz: labda, két csapat, négy kapufa, és mégis... A szegények sportja milliárdokban dúskál, mint valami termékkel kereskednek vele, s a tőke győzedelmes, hivalkodó, émelyítő tükrévé vált... A pénz az utóbbi harminc évben lassan elárasztotta az egész társadalmat, s a labdarúgás mindezt felnagyítva tükrözi vissza. A sport a maga módján egy, a hatvanas évektől napjainkig ívelő gazdaságtörténetet mond el: a rádiós hullámhosszak liberalizációjától a márkák globalizációjáig terjedő történetet (2015).

Való igaz, hogy már az olimpiai játékok alapítója, Pierre de Coubertin is a szabadkereskedelmi, pacifista univerzalizmus diadalát zengte,² és a nagy szponzorok már igen régóta jelen vannak jó néhány sportágban, illetve sporteseményben (kerékpározás, autóversenyek stb.). Mégis a hetvenes évek közepétől, de különösen a nyolcvanas évektől számíthatjuk, hogy az élsport teljes egészében hozzá idomult a piaccgazdasághoz, ahonnan egy megfelelő gazdasági kulturális és doktrinális közegben annak szervezeti és irányítási modelljeit is átvette.

A labdarúgásban a brazil João Havelange megválasztása a FIFA-elnökévé 1974-ben – akit a sportban gyakran Ronald Reaganhez vagy Margaret Thatcherhez hasonlítanak – az Adidas tulajdonosának, egyben a NOB egyik volt vezetőjének, Horst Dasslernek több mint erőteljes – és több mint kétséges – támogatásával történt, és ez előre jelezte a várható folyamatokat: „Az üzleti életben megszerzett kompe-

tenciáimat hoztam magammal, hogy azokat szövetség irányításában kamatoztassam.” Amihez immár az elnöki székéből hozzátette: „azért vagyok itt, hogy eladjam a futball nevet viselő terméket” (Uo).

Két évvel később bűsás jövedelmet hozó együttműködési szerződések, valódi „fausti paktumokat” írtak alá két nagy multinacionális céggel: előbb az Adidas-szal, majd a Coca-Colával. Noha ezzel az egész gépezet készen állt arra, hogy a FIFA-t a globalizáció korába vezesse, a valódi átalakulást mégis a televíziós jogok időben érkező liberalizációja és a frekvenciák privatizációja hozta el a nyolcvanas években.³ Ezt a következő évtizedben kiegészítette a futball iránti kereslet exponenciális robbanása és a közönség növekvő lelkesedése a sportesemények iránt. Az új technológiák fejlődése és a televízió-nézők számának növekedése ugrásszerűen megemelte a sugárzási díjakat éppúgy, mint a szponzori bevételeket, amelyek bőséges bevételt hoztak a FIFA-nak (Andreff, 2008; Dumuni et Ruffin, 2015; Jennings 2015).

A Havelange, majd az általa kijelölt utód, Slepp Blatter révén meghatározott terjeszkedési stratégia egyenes úton vezetett ahhoz, hogy a szervezet NGO-ból a nagy szponzorokhoz szorosan kötődő gigantikus kereskedelmi monopóliummá váljon. Mintegy 209 nemzeti szervezetre támaszkodva (ami tizenhatalmal meghaladja az ENSZ tagállamok számát), a FIFA ma milliárdokban dúskál. A számok valóban szédületesek: csak 2011 és 2014 között a FIFA hozzávetőleg 5,7 milliárd dollárt kereselt. Ma a szervezet tartaléka több mint másfél milliárd dollára rúg. Ez az összeg 2003-ban 76 millió dollár volt! A világbajnokság a szervezet legfontosabb terméke, valódi „aranytojást tojó tyúkja”, ahogy Slepp Blatter szereti nevezni. Egyedül a 2014-es braziliai világbajnokság mintegy 4,8 milliárd dollár bevételt hozott, amiből 2,4 milliárd származott a közvetítési jogokból (*Le Monde*, 2015 június 3.).

A NOB hasonló fejlődésen ment keresztül. Maga is ki kívánta venni a részét a liberalizáció, az információs és telekommunikációs technológiák robbanása, az események iránti növekvő kereslet által létrehozott dinamikából. Az Olimpiai Bizottság az 1980-as években reformok sorozatába fogott, amelyek felkavarták a nemzetközi sport rendszerét azért, hogy azt a globális piacgazdaság normáihoz igazították. Az olimpiai játékok megnyitása minden sportoló számára, amely tagja saját nemzeti szövetségének (1981), az olimpiai logó értékesítésének lehetővé tétele, valamint az első marketing-program megindítása (1986) voltak azok az intézkedések amelyek, Jean-François Bourg szavaival, illusztrálták „a NOB szándékát, hogy az eseményt értékesítse a sportolók közötti verseny, a szponzorok és a kizárólagos közvetítési jogokra törő TV-csatornák közti konkurencia erősítésével” (2010). Régen a múlté már a fekete-fehér képeken szereplő, stadionokban éltetett, bajuszos amatőr sportolók ideje. Messze már Coubertin „univerzalista és pacifista” álma. Ma jóval inkább az számít, hogy mennyiért lehet eladni a látványosságot, és hogyan lehet a lehető legtöbb hasznot húzni belőle.

A FIFA-hoz hasonlóan, a NOB is valódi, a sport területén működő multinacionális céggént kezdett el működni. Kötelezővé tette saját *lex sportiva*-ját, amit három célnak rendelt alá: a működési szabályok egyetemessé tételének, a versenyek nemzetköziesítésének és a sportesemények rentabilitásának (Miège 2010, Bourg, 2010). A NOB és a FIFA ezután minden más nemzetközi szervezetet is mintája követésére ösztönzött, amelyek szintén hasznot kívántak húzni az új, globális lehetőségekből. A mintaadókhöz hasonlóan, ez utóbbiaknak is sikerült az államokra kényszeríteniük saját választásaikat, referenciáikat, igényeiket..., no és szponzoraiakét, amelyek *de facto* gyámság alá helyezték őket (Bourg, 2010).

A sport globális világában, aminek kialakításában e szövetségek fontos szerepet játszottak, ma minden eladó és megvehető, importálható és exportálható – maguk a sportolók is. „Nem vagyunk egyebek, mint pénzügyi termékek. A klub egy vállalat, és a játékosok e vállalatnak a termékei. Mindenkinek meghatározott kereskedelmi értéke van” – fogalmazott Eliaquim Mangala, az FC Porto hávédje (idézi Dumini és Ruffin, 2015). A tisztánlátó megállapítás pontosan leírja a futball újabb kori változásait. Maguk a nagy klubok is, tulajdonosaik és szponzoraik nyomása alatt, valódi multinacionális vállalatokká váltak. Így is irányítják őket: a cél a profit, ennek érdekében eszközölnék befektetéseket, oltszanak részesedéseket, fizetnek ki hatalmas béreket, és nyújtanak olyan szolgáltatásokat, amelyek jóval túlnyúlnak már a nemzeti határokon (Andreff, 2010; Gouquet et Bourg, 2012).

E klubokat immár a tőzsdén jegyzik, s gyakran presztízst kereső milliárdosok veszteségeik ellenére is finanszírozzák őket. Éppúgy exportálhatók, mint bármely más kereskedelmi termék. A bajnokságok, noha egy országra vagy egy kontinensre korlátozódnak (Bajnokok Ligája, Európa Liga, Barclays Premier League, spanyol bajnokság stb.), nemzetközi dimenziót nyernek. A bennük alkalmazott munkaerő transznacionális jellegű, s szurkolóik-üzletfelek a világ négy sarkából érkeznek, ami nagyban növeli a szponzorok és a sporteseményt közvetítő magántársaságok hasznát. Ahogy Wladimir Andreff megjegyzi:

...valaha egy klub legfontosabb terméke, ideértve a bevételeket is, a stadionban lejátszott mérkőzés volt. A globalizált látványosság nem más, mint a termék egy többé-kevésbé alkalomhoz kötött derivációja. Napjainkban a labdarúgás nagy klubjai számára a legfontosabb termék maga a televíziók által sugárzott látványosság. [...] Egyre inkább jellemző, hogy a nagy európai klubok kínálatukat kiterjesztik a nemzeti határaikon túlra is. (2010)

Az identitások és a határok feloldódása természetesen jellemző más sportágakra is (kerékpározás, tenisz, atlétika stb.), amelyekben a szponzorok célja, hogy mellőzzék a nemzeti hovatartozást,

hogy a logó felváltsa a nemzeti zászlókat. Néhány nagy nemzetközi eseményt leszámítva, a sportversenyek sokkal inkább szponzorok, multinacionális márkákat hordozó csapatok és „globalizált” sportolók közötti versengés képét öltik magukra, mintsem nemzeti csapatok és bajnokok közti versenyét. A híres német labdarúgó, Franz Beckenbauer néhány éve mondott profétikus szavai szerint, hamarosan el fognak tűnni a nemzeti válogatottak (Dietschy, 2010). A labdarúgás világában ez az idő nem is lehet már nagyon messze! De ez a helyzet a *Tour de France* esetében is, ahol a nemzeti csapatok már eltűntek, s a *Grand Chelem* tornák is hamarosan teljesen fel fogják váltani a Davis-kupát (Sur 2010; Rigo, 2010).

A semmiből létrehozott, privatizált, egy-egy magánvállalat nevével felruházott s egyszerű termékként értékesített sportversenyek egyre többször válnak deterritorizált kereskedelmi vállalkozások profitgyárává. A kollektivitás teret veszít az individualitással szemben, az egyéni sportteljesítmény lassan teljesen másnak a mértékévé és kritériumává válik: mindennek a mércéi a sportból származó, fantasztikus bevételek lesznek. A kollektív értékek és a nemzeti lojalitás visszaszorulásának szimbóluma, hogy a klubok és a sportolók egy másik nemzetközi területen is brillíroznak: az adóelkerülésben. Ahogy Serge Sur megállapítja, a bajnokok hiába büszkeségei egy nemzetnek, adóügyekben mégis éppen úgy „nemzetietlenedtek”, mint a márkák, amiket mezükön hordanak (2010).

Egy nagyon egyenlőtlen verseny

A sport globális univerzuma mint a globalizáció terméke, tükre és útitársa, újratermeli ugyanazokat az egyenlőtlenségeket és különbségeket, melyek a globális gazdaságra is jellemzők (Boniface, 2010). Wladimir Andreff jegyzi meg, hogy

...a nemzeti büszkeség, a nemzetközi sportversenyek és más gazdasági összetevők minden országban a sporthoz köthető területekre vonzzák a tehetségeket, az emberi tőkét, a pénzt és a befektetéseket. De ebben az esetben a sportgazdaság egyenlőtlen globalizációjáról, vagy a sport globalizációjának egyenlőtlen fejlődéséről beszélhetünk, hiszen a sportgazdaság növekedése (vagy éppen csökkenése) majdnem tökéletesen megfeleltethető a legtöbb országban a GDP hasonló mozgásának. (2008)

A sport manapság éppen az ellenpólusát jelenti az egyéni életutakat és sikereket magasztaló mítosznak, miszerint a sport társadalmi felemelkedéssel jár együtt, vagy elősegíti a fejlődést: a sportteljesítmények valójában megfeleltethetőek a meglévő gazdasági különbségek-

nek. Először is, a klubok és a csapatok között, amint azt a labdarúgás pontosan mutatja. Braziliában a bajnokságot kilenc nagy csapat uralja, s ezek mindegyike az ország délkeleti részén található, éppen ott, ahol a gazdagság is koncentráldódik (Holzinger, 2014). Hasonló a helyzet Európában is, ahol a leggazdagabb klubok dominálnak, s vonzzák magukhoz a tehetségeket, monopolizálják a győzelmeket és a vele együtt járó profitot. Ezek a klubok, miközben jelentős hasznot húznak a játékosok szabad áramlásából és a labdarúgó szövetségek hatalmának meggyengüléséből, immár valódi kartelleket alkotnak, s képesek arra, hogy korlátozzák a versenyben résztvevők körét, ahova a belépést leszűkítik a privilegizált klubok számára. Pierre-Louis Basse ironikus szavaival élve:

...ez adja a sármját és kajánságát a mi ultraliberális demokráciáinknak. Diadalmasan elhítenni a világgal, hogy igenis van fejlődés a játékban való részvételt illetően, miközben a tények azt mutatják, hogy csak a világ leggazdagabb klubjai kaphatnak helyet a terített asztalnál. (*Le Monde*, 2014 június 13.)

Hasonló a helyzet a déli országok sportolóinak egyéni teljesítménye esetében az olimpiai játékokon: ezek gyakran reflektorfénybe kerülnek, és meg is nyugtathatják a lelkiismeretünket, azonban ne legyenek illúzióink. Ezt igen jól bizonyítja az olimpiai érmek országok és régiók közötti egyenlőtlen eloszlása. Túl az egyéni teljesítményeken, az olimpiai versenyek mindenekelőtt egyenlőtlen küzdelmek. Igen távol vannak attól, hogy nemzetek közötti egyenlő összecsapásoknak tekintsük őket: gazdasági és politikai erőviszonyokról van inkább szó. Valójában az olimpiai játékokon aratott győzelmek száma szoros összefüggésben áll az egyes államok gazdasági súlyával, finanszírozási képességével és azokkal a befektetésekkel, amelyeket a közhatalom eszközölni bír (Andreff, 2008).

A Dél országainak, a győzelmek ellenére, nincs más választásuk, mint hogy sportolóikat exportálják („muscle drain”), és munkaerőt biztosítsanak a sportgazdaság számára. „A tőke a sport területén ugyanúgy Északról jön, mint másutt, a karok – vagy éppen a lábak – pedig Délről” (Dumini és Ruffin, 2015). Bár a déli államok csak igen kevés sportolót tudnak saját színeikben indítani, nagyon is jelentős létszámú munkaerőt biztosítanak, amelyet nagy számban alkalmaznak – és zsákmányolnak ki – nagy európai és amerikai sportszergyártó cégek műhelyeiben, ahol ezeket rémes körülmények között, jelentéktelen fizetésért dolgoztatnak. Ők teszik lehetővé, hogy a sportolók hódolhasanak szenvedélyüknek, a vállalatok és részvényeseik pedig megtömhessék pénztárcáikat (Andreff, 1988; 2008). A nemzetközi munkamegosztás kiegészül a sportgazdaság által generált jövedelmek Észak és Dél közötti egyenlőtlen eloszlásával. 2010-ben a sportban forgó, 600

milliárd dollárra tehető pénz 40 százalékát az Egyesült Államokban, 39 százalékát pedig az Európai Unióban találjuk meg! (Bourg, 2010)

Piszkos ügyek, korrupció, maffia

A globális sportgazdaságnak azonban van egy másik jellemzője is, amit a határok megnyitása és a globális kereskedelem csak súlyosbított: a piszkos ügyek, a korrupció és a mafia-cselekmények elterjedése. Sikkasztás és pénzmosás, hamis számlák és fiktív kölcsönök, fekete kasszák és hamisított elszámolások; adócsalás, adókerülés, ál-cégek tömege, visszaélés a közpénzekkel, illegális fogadások, elcsalt mérkőzések, megvett szavazatok, hormonok és doppingszerek csempészése, fiktív jegyeladás, játékosok illegális átigazolása, asztal alatt kifizetett pénzek... A sport világa igen szomorú képet mutat magáról már évek óta. A labdarúgástól az atlétikán át kerékpársportig, de akár az asztaliteniszig is, egyetlen globális, népszerű sportág sem mentes e jelenségektől.

A sportszövetségek nemcsak erősen érintve vannak ezekben a gyakorlatokban, de bátorítják is őket olyanok – hogy csak a legfontosabbakat említsük –, mint a NOB, az IAAF (Nemzetközi Atlétikai Szövetség) s különösen az agyonmédiatizált FIFA, amely soha nem látott jogi botrányba keveredett (*Le Monde*, 2015 december 3). Elnökét, Sepp Blattert azzal gyanúsítják, hogy szabálytalanságokat fedezett, s ezért le is kellett mondania; főtitkárát, Jérôme Valke-t elmozdították funkciójából, a végrehajtó bizottság jó részének pedig hatósági eljárásokkal kell szembenéznie. Közülük páran rács mögött vannak, mások lakóhely-elhagyási tilalom alatt élnek, mert korrupcióval, pénzmosással, kenőpénzek elfogadásával, összegek visszautalásával, szavazatok vásárlásával, illegális jegyeladással vádolják őket... Összesen negyven vádpontból van szó, azonban, mint Andrew Jennings megjegyzi, ez csak a jéghegy csúcsa: az ügyeket kirobbantó skót újságíró a nemzetközi labdarúgás FIFA általi kifosztásáról beszél, amelynek irányítóit egyenesen „bűnözői csoportnak” titulálja (2015). A nemzetközi sportban természetesen nem ez az első ilyen jellegű ügy: néhány évvel ezelőtt a NOB hasonló viharba került...

Mindenestre nem csupán egyéni felelősségről beszélhetünk. Ezek a fehérgalláros bűncselekmények egyértelműen a külső korlátok, az ellenőrző mechanizmusok és a nemzetközi sportszervezetek feletti közhatalmi szabályok hiányának logikus és előre látható következményei. A valóságban a FIFA és a NOB lépésről-lépésre váltak egyre autonómabbá, egészen odáig, hogy nem csupán felváltották a közhatalmat a sport szervezésében – rákényszerítve arra saját szabályozási formáikat és magánjellegű döntéshozatali mechanizmusait –, hanem megszabadultak minden nemzeti jogi fennhatóságtól⁴ – igaz, éppen-séggel az államok jóváhagyásával.

E két szervezet végeredményében transznacionális, területen kívüli hatalommá vált, amely miközben élvezi egy nemzetközi szervezet legitimitását, kívül áll az Egyesült Nemzetek Szövetségén, a közhatalmi igazgatás struktúráin és bármiféle mandátum keretein (Miège, 2010). Vezetői nemcsak, hogy nem érzik magukat adókötelesnek, de – mint Jennings a FIFA esetében megjegyzi – „nem is szokásuk engedelmessékedni a törvénynek, bármilyen törvényről is van szó”. A FIFA alapján véve olyan magánintézmény, transznacionális polip, amely mindig a legkedvezőbb pénzügyi feltételeket keresi, s hosszú ideje mindenféle külső szabályozástól, felügyelettől, jogi eljárástól mentesült..., egészen addig, amíg az amerikai igazságszolgáltatás és annak területenkívülisége utol nem érte (*Le Monde*, 2015. december 3.).

A pénz áramlásának liberalizációja és a közhatalmi szabályozási mechanizmusok felszámolása szükségképpen vezetett el a sport környezetéhez köthető bűnözés robbanásszerű növekedéséhez. A sportban jelen levő összegek és a sport látványossággá válása az eredmények utáni őrült rohanást, az egyéni teljesítmények kultuszát eredményezte, oly mértékben, hogy ez már a sportolók egészségét veszélyezteti: egyre intenzívebb, kimerítőbb edzések, a sportteljesítmények statisztikai mérése és különösen a hormonok és különböző doppingyszerek masszív – s igen gyakran illegális – használata.

Az évek óta reflektorfénybe került kerékpársport jól példázza a változást. Mathieu Rigo szavaival:

akár egyenes következménye-e annak, akár nem, hogy a sport a bőségesen rendelkezésre álló pénz korszakába lépett, az 1990-es évtized a kerékpársport életében három betűvel összefoglalható: EPO..., (amely) szintetikus hormon..., aminek használata egyre inkább elterjedt a mezőnyben. Ez nagymértékben megváltoztatta a sport arculatát, sőt, erkölcsét is. A kerékpársport olyan korszakba lépett, ahol a teljesítmények lényegében ipari mértékű meghamisítása általánossá vált; valódi pedálozó robotembereket látunk, akik izzadság, grimaszok és szenvedés nélkül másszák meg a hegycsúcsokat (2010).

Természetesen ez a teljesítményhajsza nem kíméli a versenyzőket sem: számos versenyszámban egyre több baleset, dráma fordul elő, elsősorban éppen azokban, amelyekben a sportolók hatalmas pénzügyi és médianyomásnak vannak kitéve. Miután az olimpiai isteneket a nemzetközi szponzorok zászlóhordozóivá tették, a versenyzők emberi mivolta egyre inkább visszaüt: testük kimerül, kiürül, megsérül, törik...; áldozataivá válnak az egyéni teljesítmény és a pénz utáni őrült hajszának, amely mind jellemzőbb a globális sportgazdaságra (Vigarello, 2010 ; Dumini et Ruffin, 2015 ; Oblin, 2015).

Vajon mindez elkerülhetetlen-e egy olyan világban, ahol a haszon vált az egyedüli értékke? Mint Jean-Fraçois Bourq aláhúzza,

...a sport és a társadalom ugyanazon logika alapján működik, a tőkés piacgazdaság és a fejlődés ideológiája búvkörében, amely a mai modernitás legfontosabb alapja. A sportgazdaság nemzetközivé válásnak neo-coubertianus megközelítése lehetővé teszi, hogy higgyünk a sport és a globális piac közös diadalra jutásában, ahol az utóbbi elősegíti az előbbi fejlődését. A valóságban azonban a szabályozatlan ártermelés rendszere kifogatja magukból a sport alapító értékeit, a pénzügyi visszaélések pedig éppúgy uralomra jutnak a sportban, mint napjaink kapitalizmusában (2010).

Mega-események a sportban: jótétemények a Dél országai számára?

Az egyre nézetesebb, nagyobb és jövedelmezőbb mega-sportesemények – mint a nyári és téli olimpiai játékok, a világbajnokságok és a kontinentális tornák a labdarúgásban, a Brit Nemzetközösségi Játékok stb. – kétségkívül a globalizáció „legfelsőbb fokát” jelentik. A nagyszabású média-közvetítések, hatalmas nézettségük miatt, a vendéglátó országok számára nem remélt kirakatot nyújtanak, és jelentősen hozzájárulnak ismertségük növeléséhez. E *par excellence* globális látványosságok, amelyek elképesztő forrásokkal gazdagítanak meg, ma már kötelező lépcsőfoknak számítanak a feltörekvő országok számára. Belépőt biztosítanak, igen drága belépőt a nagy sportnemzetek szűk körű klubjába, amely elősegíti nemzetközi presztízsük és értékük emelését (Andreff, 1988 és 2008). Mint a fejlődéshez nyújtott jótéteményt s egyfajta kiváltságot, a déli országokban is hasonló legitimációs beszédmód és soha meg nem kérdőjelezett közhelyek kísérik a sportpotenciátok által prezentált lehetőséget egy-egy ilyen esemény megrendezésére. (Schausteck de Almeida et al, 2015; Coakley és Lange Souza, 2013)

Legitimációs diskurzusok

„Brazília megszerezte a nemzetközi állampolgárságot..., azzal, hogy másodrendű országból első osztályúvá vált.” Lula elnök, hasonlóan az esemény hírére az utcákra ünnepelni vonult ezrekhez, nehezen tudta volna leplezni meghiúsultságát, midőn országát 2009 októberében a 2016-os nyári olimpiai játékok házigazdájának jelölték, alig néhány évvel a Pánamerikai Játékok (2007) és különösen a 2014-es labdarúgó-világbajnokság után. Az egymás után következő három nagy esemény vendégül látását úgy értékelték és úgy adták el, mint valami „győzel-

met”, különleges történelmi eseményt, amely az országot a „fejlett” vagy „feltörekvő” államok sorába emeli; mint a nemzeti büszkeség nagy pillanatát, amely megerősíti az országnak a világban elfoglalt új helyét.

A FIFA által Dél-Afrikának ítelt 2010-es labdarúgó világbajnokság még erősebb szimbolikus töltetet kapott, amit szervezői nem is mulasztottak el ünnepelni. Néhány év késéssel ugyan, de Mandela országa végre megkapta jutalmát az apartheid ellen vívott hosszú küzdelméért. Erre az országra bízták azt a súlyos felelősséget, hogy egy olyan kontinenst képviseljen, amelyet a nemzetközi sport sokáig a partvonalon tartott, s hogy változtassa meg a közönség Afrikáról alkotott képét, bebizonyítva, hogy nagyon is képes arra, hogy egy ilyen eseményt megrendezzen.

Promotálói számára a XIX. világbajnokság prezentációjában sem csupán egy dél-afrikai sportesemény kellett, hogy legyen. Egy egész kontinens büszkeségévé kellett válnia, amelynek immár a sport területén is el kellett foglalnia az őt megillető helyet. A Dél-Afrikát kijelölő FIFA-szavazás kapcsán a *The Sowetan* c. napilap 2014 május 14-én így lelkesedett: „itt bizalmat szavaztak a dél-afrikaiaknak és általában az afrikaiaknak.” Dél-Afrikának arra kell törekednie, hogy ez az esemény „ne csak dél-afrikai, hanem afrikai látványosság legyen.” (idézi Schausteck de Almeida et al, 2015)

Azonban ezt a két világbajnokságot nem csak úgy kellett eladni, mint a nemzeti felemelkedés, a nemzetközi színtérré való kilépés eszközét, vagy éppen mint az Észak és Dél közti legitim kiegyenlítődség egy fomáját. Szimbolikus és politikai jelentésükön túl arra is ítéltettek, hogy jelentős hasznot hajtsanak és hosszú távon is elősegítsék az országok fejlődését.

Ez az érvelés ismétlődött egyre erősebb formában az 1986-os mexikói világbajnokságtól a kínai nyári olimpián (Peking, 2008) és a Delhiben tartott Nemzetközösségi Játékokon (2010) át a 2016-os riói olimpiáig. E mega-események megrendezésének fel kell(ett) pörgetni a gazdasági növekedést, turistákat és befektetőket kell(ett) vonzaniuk; munkahelyeket teremteniük és elősegíteniük a fejlődést. Stimulálni a modern városi, a sporthoz akár kötődő, akár nem kötődő infrastruktúra létrejöttét, megerősíteni a rendező városok vonzását, az adott ország imázsát és reputációját a világban; elősegíteni a sportolást és valódi nemzeti sportmozgalom megszületését. Sőt, magának a nemzetépítésnek és a társadalmi kohézióknak is egyik eleme kell(ett) lenniük. Röviden szólva: e felfogás szerint, egy ilyen eseményből csakis előnyök származhatnak (McKinley, 2010; Coakley et Lange Souza, 2013).

A szervezők által felkért elemző irodák és nagy konzultációs cégek több tucatnyi tanulmányának következtetései – amelyek érdekes módon, mind egy irányba mutattak – valósággal elárastották a médiát. Ezeket az igen ritkán megkérdőjelezett tanulmányokat viszhangozták

önreklámjaikban a sport lobbistái, a gazdasági szereplők, illetve a rendező államok politikusai és kormányai: „A világbajnokság”, jelentette ki a volt dél-afrikai elnök, Thabo Mbeki, „mintegy 21,3 milliárd randot fog hozni a dél-afrikai gazdaságnak..., és 159 000 munkahelyet teremt. Ezekért a soha nem látott előnyökért tartozunk annyival a FIFA-nak és a labdarúgás világának, hogy megfelelően felkészülünk 2010-ra.” Hasonló lelkes diskurzust folytattak a nemzetközi szervezetek irányítói is, mint például Kofi Annan, aki 2006 januárjában így fogalmazott:

A sportnak hihetetlen képessége van arra, hogy pozitív változásokat idézzon elő a világban; nem ismerek olyan dolgot, amely inkább egyesítené a népeket, mint a futball. A mérkőzés kilencven percére az egész világ egyetlen nemzetté válik. (Diserens, 2010)

És átok sújtsa azokat, akik meg mernék kérdőjelezni e tömeges istentiszteletek feltételezett, számokkal is alátámasztott jótételeit. Az ilyenek azonnal megvádoltatnak, hogy hiányzik belőlük a hazafias lojalitás vagy éppen a versenyszellem; hogy utóvéd-harcokat folytatnak; hogy a sport nemzeti fejlődése ellen dolgoznak, ami magától értetődően „tiszta és egészséges” dinamikával bír (Coakley és Lange Souza, 2013).

A látvány másik oldala: az érem fonákja

A média, a politikusok, a nagynevű konzultációs cégek, a nemzeti sportkörnyezet hiába zengik a megeesemények érdemeit és jótéteményeit, ha magát a lakosságot is érintő haszon a valóságban ritkán jelentkezik. Az események után végzett komolyabb, nagyobb merítésű kutatások inkább azt mutatják, hogy az utóbbi gyakorlatilag nem létezik, vagy legalábbis nem következik automatikusan (Coakley és Lange Souza, 2013). Sőt, e versenyek megrendezése emberi és társadalmi téren igen költséges, míg gazdasági szempontból egyenesen romba tudja dönteni a vendéglátó várost vagy a rendező országot.

Amikor 2009-ben a világ országai éppen arra készültek, hogy szurkoljanak nemzeti csapatuknak vagy az általuk választott tizenegynek, a dél-afrikai *Fahrenheit 2010* című domunetumfilm alaposan felkavarta az állóvizet. A „The inconvenient truth behind the South Africa's new World Cup stadium” („A dél-afrikai világbajnokság új stadionjai mögött felsejlő, kényelmetlen igazság”) alcímet viselő film lerántotta a leplet a világbajnokság másik arcáról, amely fényévnnyire van a megeeseményekhez kötődő lobbisták lelkes diskurzusától, vagy éppen a szurkolók és a tévénézők egzaltált örületétől.

A szegénynegyedek lerombolása, lakóik elköltöztetése, a munkajogok gyakori sárba tiprása az építkezések során, a biztonsági szabályok

be nem tartása, a FIFA beavatkozásai, a nyilvános pályázatokon való visszaélések, a korrupció, a túlszámlázás az elvégzett munka után, a költségvetés elszabadulása, az önkormányzatok eladósodása.... – az összkép kellően sötét. Márpedig mindenhol nagyjából ugyanez történt. Rúpiamilliók elsikkasztása, lerombolt nyomornegyedek, rengeteg, olykor halálos munkahelyi baleset, a várt látogatók számának túlbecsülése... Ez a 2010 októberében, Delhiben megrendezett Nemzetközi Játékok szomorú mérlege, nem szólva több tízezer erőszakkal kilakoltatott lakosról, akiket feláldoztak a sport dicsőségének oltárán⁵. Néhány évvel ezelőtt Pekingben több mint fél millió bevándorlót és falusit lakoltattak ki, hogy helyet csináljanak a vadonaují létesítményeknek az első, Kína által rendezett olimpiai játékok alkalmával (2008), amit a NOB „nagy sikernek” titulált!

Hasonló volt a forgatókönyv Braziliában is! A Pánamerikai Játékokhoz, a labdarúgó világbajnoksághoz és az olimpiai játékokhoz köthető kilakoltatások száma több tízezerre tehető: 150 és 170 ezer közötti számokról beszélnek a lakhatási jogokért harcoló szervezetek, s ez a szám egyedül Rió városában közel van a 40 000-hez, miközben országos szinten mintegy öt millió lakás hiányzik (Rousseau, 2014). A szegénynegyedek lerombolásához, lakóik kilakoltatásához, munkahelyüktől és régi közösségüktől messzire üzésükhöz hozzáadódtak a sportlétesítmények és a turisztikai helyek közelében lévő negyedek ún. „biztonságossá tételét” célzó intézkedések. A „szekurizáció” több tucat ember halálát és több száz sérültet okozott az erőszakos razziaák és a büntetlenül maradt rendőri erőszak miatt. Az építkezések során is több munkás vesztette életét, akik a szervezők pressziója következtében pokolivá vált munkakörülmények áldozati lettek. Természetesen, ezeknek a szegény lakosoknak és dolgozóknak és világbajnokság nem a felemelő ünnep pillanata volt, miként annak a több tízezer utcai árusnak sem, akiket a FIFA kitiltott a stadionok környékéről, vagy éppen azoknak a milliónak, akik nem tudták megvásárolni az egyre drágább jegyeket, hogy helyet foglaljanak a lelátókon⁶.

Az önkormányzatok által elköltött összeg a rendezésre ugyancsak elképesztő nagyságú. A FIFA vagy a NOB által előírt követelmények rendkívül szigorúak. Drákói intézkedések alig tartható ütemű teljesítést írják elő: hatalmas stadionok felépítését olyan városokban, amelyeknek csupán másodvonalbeli csapatuk van, s így e létesítmények az esemény után az ürességtől konganak; a meglévő létesítmények teljes körű felújítását, szigorú előírások szerint (például a Maracana stadion esetében); a létesítményekhez és a stadionokhoz kapcsolódó egyéb infrastrukturális munkákat (kommunikáció, közlekedés, szállások stb.). Mindezek megvalósítása általában késik, virágzik a korrupció, a közpénzek elsikkasztása pedig csak tovább növeli a költségeket. A tényleges költségek az eredeti költségvetésnél mindig magasabbak, általában nem is kevéssel (Uo.).

Az pedig szóba sem jöhet, hogy a magánszféra pénzével tömjék be a költségvetési lyukakat. A különböző szabályozások előírják, hogy az államnak és más költségvetési szervezeteknek kell a büdzsét kipótolniuk... És ahogy Dél-Afrikában is történt, a fejlődést és a sporteseményt egymáshoz összekapcsoló diskurzus mindig legitimálja a közpénzek újabb és újabb elköltését. A költségek megugrásának eredménye, hogy Brazília majdnem 20 milliárd dollárt költött a 2014-es világbajnokságra és a 2016-os olimpiai játékokra⁷. A közpénzek ilyen volumenű költése nem tűnik ésszerűnek egy olyan országban, amelynek gazdasági helyzete évek óta igen nehéz, ami arra kényszerítette a kormányt, hogy megnyírbálja a szociális kiadásokat és a közcélú befektetéseket.

Csakúgy, mint Dél-Afrikában, ahol a befektetések megtérülése igen távol került az előzetes reményektől. Különösen, ha a lakosságról, különösen a legszegényebb rétegekről beszélünk, amelyeket inkább csak a negatívumok érintettek. De hát erre is lehetett számítani. Azok számára pedig, akik megállás nélkül e megaesemények pozitív gazdasági hatásairól beszélnek, fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy Dél-Afrika még mindig a világbajnokság céljaira felvett hiteleit fizeti vissza: ebben az országban, ahol kiáltóak a társadalmi egyenlőtlenségek, négy éven át a GDP öt százalékát költötték arra, hogy megfeleljenek a FIFA előírásainak (Cottle, 2011; Bourg, 2010).

Ki profitál mindebből?

De a felépített infrastruktúra bizonyára megmarad, ahogy a nagy események támogatói szeretik aláhúzni. A vendéglátó városok örvendhetnek az új stadionoknak, a legmodernebb sportlétesítményeknek, a tömegközlekedésnek, a felújított kommunikációs hálózatnak, a kialakított új lakó- és szabadidős zónáknak. A nagy esemény elmúltával azonban ideje szemrevételezni a helyzetet. A túlméretezett stadionok kihasználatlanok. Mivel távolról sem a helyi „sportigényekre” tervezték őket, sok létesítményt túlságosan költséges karban tartani, ezért legtöbbször sorukra hagyják őket, a fölépített komplexumok néhol valódi urbanisztikai fekélyvé változnak, halott városokká, gyökértelen zónákká, amelyeknek minimális társadalmi funkciójuk sincs. Az újonnan felépített kommunikációs és közlekedési infrastruktúráról pedig azt mondhatjuk, hogy mivel egyedül a szervezők és az esemény igényeihez igazították őket, igen kevésbé felelnek meg a lakosság, különösen a szegényebb rétegek valódi igényeinek (Castro et al, 2015).

Valójában ezek a mega-sportesemények, ahogy azt már Andreff három évtizede megállapította, a lehető legdragább hozzáférési módok a sporthoz köthető (és egyéb) infrastruktúrához (1988). A kritikusabb elemzések arról is szót ejtenek, hogy azon tanulmányok nagy része, amelyek számokkal is alátámasztva igyekeznek kimutatni a nagy sport-

események jótéteményeit és pozitív hatásait, torzításokon alapulnak (Andreff, 1988 és 2008; Cottle, 2011; Coakley és Lange Souza, 2013). Módszertanuk igen elfogult, hiszen ezek a tanulmányok nagyvonalúan nem vesznek tudomást például arról, hogy ezt a hasznot éppúgy meg lehetne teremteni más pénzköltési módok révén is, mint nagy sportesemények megrendezéséből. Olyanokkal, amelyek nem egy-egy eseményre fókuszálnának, hanem valódi hosszú távú urbanisztikai tervekhez illeszkednének, jobban alkalmazkodnának a helyi realitásokhoz, s a területen dolgozókkal közösen terveznék és felügyelnék őket. Az ilyen befektetések társadalmi szempontból minden bizonnyal gazdaságilag jóval több hasznot hoznának, és jóval hatékonyabbak lennének. Tán mondanunk sem kell, hogy nem szükséges egy ilyen eseményt megrendezni ahhoz sem, hogy elgondoljunk valamilyen jobb városi közlekedési hálózat létrehozásán.

Az sem tűnik nagy titoknak, hogy ahol egyesek magas árat fizetnek, ott mások hatalmas profitra tesznek szert. Ami hasznos a vendéglátó ország számára, „az még több hasznot hoz az Adidas-nak, a Coca-Cola-nak, az ABC-nek és más multinacionális cégeknek”, jegyzi meg Wladimir Andreff.

Kenyeret és cirkuszt? Mivel az elsőt képtelenek biztosítani a népük számára, ezért a harmadik világ kormányai, a multinacionális cégek szíves segítségével, egyre inkább a másodikat választják: látványosságot nyújtanak (1988).

A sport-közgazdász már igen korán felfedezte a mega-sportesemények valós mozgatórugóit, és pontosan meghatározta a multinacionális vállalatok szerepét a sport-látványosság színpadra állításában:

A valóság az..., amit a világbajnokság tisztábban mutatott meg, mint eddig bármely egyéb, hogy a sportlátványosság fogadására kijelölt ország magángazdasági döntéseknek engedelmessé válik, márpedig ebből következőn a fejlődő államok, amelyek fogadni szeretnék ezeket a nemzetközi versenyeket, a magántőkétől függenek, s a multinacionális vállalatok határoznak arról, hogy megkapják-e a jogot a rendezésre, vagy sem (1988).

Ezek a transznacionális társaságok – a nemzetközi sportszövetségekkel együtt, amelyekhez egyébiránt szorosan kötődnek – valójában a nagy haszonélvezői e sporteseményeknek. Az előbbieket elképesztő összegeket tesznek zsebre a közvetítési jogok értékesítéséért, a *marchandising* termékekért, az utóbbiak pedig példátlan reklámlehetőséghez jutnak. Minden ilyen nagy jelentőségű sportlátványosság újabb meghódítható piacot is jelent. Minden világbajnokság, olimpiai játék lehetőség arra, hogy új piacokba fektessenek be. Hitvallásuk: „Meghó-

dítani a harmadik világot a sport segítségével.” (Andreff, 1988). És ha még ezen túl is hasznot tudnak húzni a vendéglátó ország számukra biztosított pénzügyi előnyeiből, vagy a testükre szabott szabályozásokból: hát annál jobb.

Így aligha meglepő, hogy számos multinacionális cég – s éppen a legnagyobbak közülük – pont a labdarúgásra tették voksukat, annak hatalmas népszerűségére tekintettel. Ez a *par excellence* népi sport, e hódító hadjárat legkézenfekvőbb eszköze. A hadjárat sikere, a hódítás eredményessége, a nagy haszon mind közép-, mind hosszútávon biztosított. De mintha ez önmagában nem lenne elegendő, számos szponzor, a rendezők nyomására, immár azt is eléri, hogy különleges szabályok vonatkozzanak rájuk. Ez a helyzet a sportkomplexumok körüli elkerített zónákkal, ahol kizárólag a szponzorok folytathatnak kereskedelmi tevékenységet. A brazíliai világbajnokság alatt például pillanatok alatt engedélyezték az egyik szponzornak, hogy sört ároljon a stadionok közelében, noha a hagyományos szabályozások ezt már évek óta tiltották! (Delcourt, 2014; Rousseau, 2014; Castro et al, 2015)

De nem csak ezek a nagy játékosok azok, amelyek hatalmas gazdasági hasznot húznak mindebből. Az elemző cégek, a kommunikációs ügynökségek, az építési és közmunkákat elvégző vállalatok, az ingatlanirodák és más szereplők sora kíván részt venni a torta felosztásában. Hogy a magántulajdonú kommunikációs cégek, a sport-szövetségek mellett, komoly lobbitevékenységet folytatnak egy ilyen típusú esemény megrendezése érdekében, ez aligha lehet meglepő. Mindenki minél nagyobb haszonra akar szert tenni, miközben az államra hagyja a veszteségek fedezését. Hosszútávú haszon egyeseknek, visszafizethetetlen adósság másoknak!

Mert hát a mega-sportesemények megrendezésével kapcsolatban is a neoliberais modell sajátosságaival dolgunk: a veszteségeket társadalmasítják, a profitot privatizálják. A fejlődésről mesélő diskurzus mögött ott találjuk a valós stratégiát a városszerkezet átalakítására, a piac gazdasági igényei és a magánhaszon kritériumai szerint. A nagy sportivesemények pontosan megfeleltethetők a városok neoliberais átfarmálását célzó programnak: Mint Jay Coakley és Doralice Lange de Souza megjegyzi:

Természetesen már a XIX. és a XX. században is létezett a „sport-mint-a-fejlődés-eszköze”-féle diskurzus egy változata, amely a nemzetközi vásárok, a világkiállítások vagy éppen nagy sportivesemények – mint az olimpiai játékok – megrendezését legitimálta. De csak az 1980-as évektől jellemző, hogy ez [a beszédmód] egyértelműen neoliberais terminusokban artikulálódik, ahol a fejlődés azonossá vált a magántőke és az egyéni fogyasztás térnyerésével. A transznacionális vállalatok és a *Bingos (Business International Non-governmental Organizations)*, a nemzetközi piacpárti NGO(k)

közösen használták a fejlődésnek ezt a neoliberális meghatározását, hogy alátámaszzák a közpénzek mega-sportesemények fogadására költségének szükségességét. Erre kellett a retorika, amely a sportot a fejlődés eszközének nevezi ki A „közjóra” hivatkozás piacorientált stratégiákkal keveredik, amikről azt feltételezik, hogy elősegítik a nemzeti és városi fejlődést. E folyamatban a közjavak csupán abból a szempontból érdekesek, hogy milyen a tőkevonzó képességük, vagy hogy mennyire felelnek meg a leggazdagabb társadalmi rétegek szükségleteinek. Az életminőséget immár a fogyasztási indexekkel mérik, nem a állampolgári elköteleződés mértékével. (2013)

A jószándéktól csöpögő, általánosságokba fulladó és a valóságtól igen távol álló közhelyekkel telített diskurzusuk ellenére, az állampolgári elkötelezettség egyébként inkább félelemmel tölti el, mintsem lelkesíti a sport birodalmának irányítóit. Erre utal millió más dolog mellett az is, hogy a 2022-es világbajnokságot annak a Katarnak ítélték, ahol az építkezéseken a kényszermunka az általános szabály; vagy hogy 2015-ben az olajvagyonáról és demokráciája „minőségéről” híres azerbajdzsáni Bakuban tartották az első Európai Játékokat. De szólhatunk a FIFA ma már megbukott titkára, Jérôme Valke elképesztő kijelentéséről is, aki a nyilvánosság előtt követelte erőszak alkalmazását a braziliai világbajnokság megrendezése ellen tüntető helyiekkel szemben. Valke egyébként akkor sem zavartatta magát, amikor néhány hónappal korábban, a Vlagyimir Putyin Oroszországának juttatott 2018-as világbajnokság kapcsán azt mondta: „a demokrácia alacsonyabb szintje néhol előnyösebb a világbajnokság megrendezése szempontjából” (Vö. Delcourt, 2014). Ezt legalább nehéz lehetett félreérteni...

No queremos goles, queremos frijoles

„Nem gólokat, babot akarunk” (Andreff, 1988). Az 1986-ban, a XIII. világbajnokság előestéjén Mexikóvárosban feltűnt falfeliratok ma már csak gyenge tiltakozásnak tűnnek, ahhoz képest, amilyen szlogenek és mobilizáció kísérte a dél-afrikai, de különösen a braziliai világbajnokságot. „We don't need World Cup. We need money for hospitals and education!” – a jelszót mind angolul, mind portugálul több ezer tüntető vette át, akik 2013 júniusában Brazília nagyvárosainak utcáira vonultak, majd ezt a szociális média is visszhangozta.

Mexikóban a tiltakozók elsősorban a közpénzek értelmetlen elköltésén háborodtak fel; ráadásul az adósságválság közepén jártunk – az ország államadóssága mintegy 100 milliárd dollárra volt tehető –, miközben a nép jó része a teljes szegénységbe süllyedt (Andreff, 1988). Brazíliában a tüntetők leleplezték az oktatásba való befektetések hiá-

nyát, az egészségügy és a tömegközlekedés állapotát, a világbajnokságra (és az olimpiai játékokra) költött összegek elképesztő nagyságát, a FIFA birodalmi, vagy egyenesen „imperialista” viselkedését. Minden jel arra utal, hogy a stadionok árnyékában nem sok minden változott az utóbbi három évtizedben..., leszámítva tán éppen a civil társadalom mobilizációs képességét, amely ma nagyon is eltökélt, hogy hallassa hangát, és lerántsa a leplet a világbajnokság és az olimpiai játékok fonákjáról. Jelesül a „Comité popular da Copa e das Olimpíadas” („A világbajnokság és az olimpiai játékok népi bizottsága”) nevű szervezetre gondolhatunk, amelyet számos társadalmi bázisszervezet hozott létre még az első rombolásokat és kilakoltatásokat előidéző infrastrukturális munkák idején (Rousseau, 2014; Castro et al, dir., 2015).

Véget értek azok az idők, amikor elegendő volt néhány kapavágás és pár reklámtábla, hogy elrejtsek a nyomornegyedek és a szegény kerületek nyomorúságát. Véget értek azok az idők, amikor a kormányok megtehették, hogy gumibotokkal csendesítsék el a tiltakozás minden formáját, mert minden tekintet a sportláványosságra irányult. A látványosság már nemcsak a stadionokban, hanem az utcán is jelen van. S ezek a városi tiltakozások annál is inkább mediatizáltak, hogy pont olyan esemény ellen lépnek fel, amely – állítólag – magában egységet és egyetértést hordoz. Elég emlékeztetni a nemzetközi média ijedtségére és értetlenségére, amivel a nagy, világbajnokság-ellenes tiltakozásokat figyelték, amelyek Brazília számos nagyvárosában kitörték, abban az országban, amelyet a labdarúgás országának tartottak. Vajon a „a-sport-afejlődés-eszköze” retorika, amely a sport környezetének, szponzorainak és a mindebből hasznot húzó magánszereplőknek oly kedves, lehet-e még hosszú ideig sikeres a vendéglátó városokban zajló, egyre gyakoribb megmozdulásokkal szemben? Alighanem e szempontból érdemes szemügyre venni a FIFA volt főtitkárának idézett, nagy nyugtalanságáról tanúbizonyságot tevő mondatát a tiltakozások erősödéséről...

Jegyzetek

- ¹ Így a Thesus II nevezetű aranyozott cipő, amelyet a jamaikai sprinter, Usain Bolt lebegtetett meg pekingi olimpiai győzelmei alkalmából 2008-ban, a márka (a Puma) számára egyenértékű volt 80 000 harminc másodperc hosszúságú reklámspotttal, azaz 250 millió eurónyi befektetéssel (Vö. Bourg, 2010).
- ² „Exportáljunk evezőket, futókat és vívókat: ez a jövő szabadkereskedelme, és azon a napon, amikor mindez a Vén Európa erkölcsébe ívódik, a béke ügye egy új, hatalmas támogatót nyer magának” (idézi Clastres, 2010).
- ³ A nyolcvanas évek elejétől a nagy sportesemények (világbajnokság, olimpiai játékok, a Nemzetközi Atlétikai Szövetség által rendezett események) közvetítési jogát egy újonnan létrehozott vállalat értékesítette..., amelyet éppen Horst Dassler, az Adidas volt tulajdonosa hozott létre. Ennek a társaságnak a bukása a 2000-es évek elején volt az első nagy botrány a FIFA berkeiben (Jennings, 2015).

- ⁴ Leszámítva a nagyon liberális svájci joghatóságokat, amelyek nem kriminalizálnak számos pénzügyi vétséget, ső, nem is tekintenek bűncselekménynek kisebb kihágásokat, mint például „az asztal alatt kifizetett” pénzek (vő. Jennings, 2015).
- ⁵ Lásd erről a Laurent Gayer tanulmányát.
- ⁶ Lásd főleg Castro et al., 2015; és Comitê popular da Copa e das Olimpíadas, 2014.
- ⁷ Ricardo Teixeira, a brazil labdarúgó szövetség volt elnöke, 2007-ben garantálta, hogy a magánszféra fogja állni a 2014-es világbajnokság megrendezéséhez szükséges költségeket. A valóságban az állam fizette a befektetések 89 százalékát (Schausteck de Almeida et al, 2015).

Bibliográfia

- Alternatives Sud 2006: *Evasion fiscale et pauvreté. Points de vue du Sud*, Vol. XIII-3, Paris-Louvain-la-Neuve, Cetri–Syllepse.
- Andreff, W. 1988: Les multinationales et le sport dans les pays en développement ou comment faire courir le Tiers Monde après les capitaux, *Revue Tiers-Monde*, t. 29, n°113 (Multinationales et développement), 73–100.
- Andreff, W. 2008: Globalization of the sports economy, in *Rivista di diritto ed economia dello sport*, vol. IV-3, 13–33.
- Andreff, W. 2010: Les grands clubs de football : des firmes multinationales, in *Questions internationales*, n°44 (Le sport dans la mondialisation), juillet–août, 50–57.
- Basse, P.-L. 2014: L’argent-roi a dénaturé un sport populaire. Dans les stades, les clubs font la loi, *Le Monde*, 13 juin.
- Cottle, E. (dir.) 2011: *South Africa’s World Cup : A Legacy for Whom ?*, University of KwaZulu-Natal Press.
- Boniface, P. 2010: *Football et mondialisation*, Paris, A. Colin.
- Boniface, P. 2014: *Géopolitique du sport*, Paris, A. Colin.
- Bourg, J.-Fr. 2010: L’économie mondialisée du sport : un marché lucratif, *Questions internationales*, n°44 (Le sport dans la mondialisation), juillet–août, 38–45.
- Bourg, J.-Fr. et Gouguet J.-J. 2012: *Economie du sport*, 3e édit., Paris, La Découverte, coll. Repères.
- Castro, D. G. – Gaffney Ch. – Ramos Novaes P. – Rodrigues J. M. – Pereira dos Santos C. – Alves dos Santos Junior O. (dir.) 2015: *Rio de Janeiro. Os impactas da Copa 2014 e das Olimpíadas 2016*, LetraCapital-Observatório das Metrôpoles.
- Clastres, P. 2010: Pierre de Coubertin, prophète de la paix internationale par le sport, *Questions internationales*, n°44 (Le sport dans la mondialisation), juillet–août, 22–24.
- Coakley, J. et Lange Souza, D. 2013: Sport mega-events : Can legacies and development be equitable and sustainable, *Motriz*, Rio Claro, 19-3, 580–589.
- Comitê popular da Copa e das Olimpíadas 2014: *Megaeventos e violação dos Direitos Humanos no Rio de Janeiro*, https://comitepopulario.files.wordpress.com/2014/06/dossiecomiterio2014_web.pdf

- Delcourt, L. 2014: La Copa sous le feu des critiques, *Demain le Monde*, n°26, juillet-août, 4–6.
- Dietschy, P. 2010: Le sport, instrument des relations internationales, *Questions internationales*, n°44 (Le sport dans la mondialisation), juillet-août, 10–21.
- Diserens, J. 2010: *Le football est-il un facteur de développement ?*, Education et Développement-Fondation Dialogue, Lausanne, mars.
- Duchatel, J. (dir.) 2013: *La coupe est pleine ! Les désastres économiques et sociaux des grands événements sportifs*, CETIM, Genève.
- Dumini, A. et Ruffin, Fr. (dir.) 2015: *Comment ils nous ont volé le football. La mondialisation racontée par le ballon*, Amiens, Edit. Fakir.
- Dupré, R. 2015: La Fifa, le monstre de Blatter, *Le Monde*, 15 juin.
- Dutermé, B. 2006: Expansion du tourisme international : gagnants et perdants, *Alternatives Sud*, vol 13-3, 7–22.
- Holzinger, F. 2014: Aux sources du football samba, *Le Monde*, 13 juin.
- Jennings, A. 2015: *Le scandale de la Fifa*, Paris, Seuil.
- Le Monde* 2015, Scandale à la FIFA : L'ampleur de la corruption présumée est inconcevable, 3 décembre.
- McKinley, D. T. 2010: The real legacy of South Africa's 2010 Soccer World Cup, *South African Labour Bulletin*, vol. 34, n°5, octobre-décembre, 40–41.
- Miège, C. 2010: De la régulation transnationale à la mondialisation, *Questions internationales*, n° 44 (Le sport dans la mondialisation), juillet-août, 25–34.
- Oblin, N. 2015: *Pourquoi nier le mal sportif*, Lormont, Le Bord de L'Eau, Alterité critique-sport.
- Rigo, M. 2010: Cyclisme : du Tour de France au Tour du monde ?, *Questions internationales*, n° 44 (Le sport dans la mondialisation), juillet-août, 46–49.
- Rousseau, J. 2014: Villes marchandes et villes rebelles : préparation aux mégaévénements et reconfiguration des formes d'exercices du pouvoir au Brésil, *Mouvements* (Peut-on aimer le football ?), n° 78, été, 24–30.
- Schausteck de Almeida, B., Bolsmann, Ch., Marchi, Júnior W., de Souza J. 2015: Rationales, rhetoric and realities : FIFA's World Cup in South Africa 2010 and Brazil 2014, *International Review for the Sociology of Sport-IRSS*, vol. 50 (3), 265–282.
- Sur, S. 2010: Sport et relations internationales, *Questions internationales*, n°44 juillet-août, 4–8.
- Vigarello, G. 2002: *Du jeu ancien au show sportif. La naissance d'un mythe*, Paris, Seuil, coll. La Couleur des idées.

(Fordította: Balázs Gábor)

Eredeti megjelenés: *Alternative Sud*, Vol. XXIII – 2016, n°1, Louvain-la-Neuve, CETRI, Syllepse. <http://www.cetri.be/Sport-et-mondialisation-4064?lang=fr>